

Dr. MIRKO KUS-NIKOLAJEV: SLIKA SV. KÜMMERNISSE
U VELIKOJ MLAKI*

I.

Sadržina kulta sv. Kümernisse¹ je legenda. Ta legenda ima više verzija. Prema jednoj je sv. Kümerniss bila orijentalna kneginja, koja se obratila na kršćanstvo i nije htjela da pođe za nekog poganskog kneza. Da to izbjegne molila se Bogu, da je unakazi i preko noći narasla joj je brada. Za kaznu zbog njene tvrdokornosti pribijena je na križ. Poznatiya je legenda o kćeri nekog portugalskog kralja imenom Wilgefertis, koja ne će da pođe za kralja Sicilije. Ostalo se opetuje kao i u prvoj legendi. U Njemačkoj postoji legenda, da je sam otac napastovao svoju kćerku i ova se molila Bogu, da je unakazi.

Bez obzira na varijacije teme u svima se legendama opetuje jedan osnovni motiv: očuvanje djevičanstva. Za to djevičanstvo odlazi legendarna junakinja u smrt. Na ovaj motiv podsjeća i poznato ime Wilgefertis, koje je loše izgovorena oznaka junačke djevice: virgo fortis. U legendama se opetuje i molba djevice Bogu, da je učini sebi sličnom

* Dva crteža gospođice Zdenke Sertić predstavljaju: 1. Kapela sv. Barbare u Velikoj Mlaci, i 2. (kao zaključna vignetta) ornament iz zidne kasete u kapeli sv. Barbare u Vel. Mlaci.

¹U različnim krajevima ima sv. Kümerniss i razna imena: U Belgiji: Liberata, Wilgefert, Eutropia, Ragufled, Ragufleg; u Flandriji: Onkommera, Ontkommera, Ontkommene (Entkommene — umakla, oslobođena — liberata); u Francuskoj: Combre, Encombe; u Nemačkoj Kummerniss, Kumerana, Ohnkummer, Sankt Gehulf, Sankt Hülpe. (Heinrich Detzel: Christliche Ikonographie, Freiburg i/B. 1896.)

(da joj naraste brada), pa je vjerovatno, da je ova specifična molba kasnije umetnuta.

II.

Za legendu o sv. Kümernissi nema nikakvih historijskih podataka, pa se danas njena pojava i tumačenje posebnih karaktera, koji su u vezi sa njenim prikazivanjem, svode na nekadanja bizantijska i staroromanska propela, na kojima je Hrist bio obučen u tuniku a mjesto trnove ima na glavi zlatnu krunu. Posebno se upire u pitanju porijekla sv. Kümernisse na činjenicu, da su to prvobitno bile kopije t. zv. »Volto Santo« u Lucci. Taj »Volto Santo« prikazuje Hrista na raspelu, obučenog u tuniku. O tom raspelu govori i Dante u svom »Paklu«². Navodno potiče to raspelo od Nikodema. Po svoj prilici je »Volto Santo« donešen u Luccu u XI. a moguće već i u VIII. stoljeću i to iz Armenije. — Sva je mogućnost, da su trgovci iz Lucce u XIV. i XV. stoljeću prenijeli način prikazivanja Hrista u tuniki u Njemačku i dalje u Belgiju i Flandriju. Taj put je vodio kroz alpinske zemlje i tu se je kasnije kult sv. Kümernisse i najdulje zadržao. Nakon propadanja trgovačkih veza u XV. stoljeću pojavljuje se u spomenutim zemljama i kult sv. Kümernisse. On je povezan uz način prikazivanja odjevenog Hrista, na koji način prikazivanja narod u tim krajevima nije bio naučen. Kad je nestalo shvaćanja o porijeklu bizantijskog načina prikazivanja raspetog Hrista, pojavila se legenda. Dobar poznavalac legende o sv. Kümernissi, G. Schnürer³ što više tvrdi, da je i stanovnicima Lucce već u XII. stoljeću bio »Volto Santo« jednako stran kao i južnim Nijemcima njegove kopije u XIV. i XV. stoljeću.⁴ Da je sv. Kümerniss potekla iz kopija raspela »Volto Santo«, dovoljno dokazuje činjenica, da su na mjestima još u početku XVI. stoljeća zapaženi tragovi veze između sv. Kümernisse i »Volto Santo«. Tako na jednom crtežu H. Burgkmaira iz 1507. nalazimo propelo iz Lucce pod kojim su riječi: »die Bildnis zuo Luca« a nad njim: »Sant-Küernus«.

III.

Po svoj se prilici u legendi sv. Kümernisse unakrštava i stapa više različnih legendi. Neke od tih legendi sižu sve u rimsko-germansko-keltsko vrijeme i imaju van sumnje i neke predistorijske note u sebi. Tako se legenda o trima djevicama, — koja svoje porijeklo povlači iz poznatog orijentalnog životnog stabla, — u nekim izdancima miješa sa

² U Danteovom »Paklu« pogl. XXI. 22.—27. (Zagreb 1919. prevod I. Kršnjavog) nalaze se ove riječi: »Onaj (Lukanac) potone pa se onda pomoli izvrnut; ali djavoli sakriveni pod mostom viknuše: Tu ne pomaže Sveto Lice (»Volto Santo«) (koje bi te štitilo), tu se drugačije pliva, nego u Serchju, zato se ne diži iz smole, ako ti se ne će naših oğrebotina.«

³ G. Schnürer: Die älteste Legende der hl. Kümerniss, Festschrift für Georg v. Hertling zum 70. Geburtstag dargebracht, Kempten 1913.

⁴ Postoji i tumačenje, da je kult sv. Kümernisse nastao u holandeskom lučkom gradu Steenbergenu, kamo da su trgovci iz Lucce doneli kopije »Volto santo«. Ima malo vjerovatnosti, da bi se ovo tumačenje moglo održati, jer je normalni trgovački put pod kraj srednjeg vijeka vodio direktno preko alpskih krajeva u Njemačku. I Künstle misli, da je u Steenbergenu u tuniku odjeveni Krist postao sveticom.

legendom o sv. Kümmernisse. Ove tri djevice: Ainbeth, Warbeth i Wilbeth i njihov kult vrlo je proširen u alpskim krajevima jednako kao i kult o sv. Kümmernisse.⁵ Na jednoj slici u Meransenu nalazimo jednu od tih djevice pribijenu na križ, kako se redovno prikazuje i sv. Kümmernisse. U samom prikazivanju Hrista u Lucci nalazimo neke elemente legende o svetom Gralu, koji su prikazivani kaležom pod raspelom. Taj kalež prelazi poslije i na prikazivanje sv. Kümmernisse.

U kultu sv. Kümmernisse ima i mnogo elemenata, koji su preuzeti iz kulta drugih svetaca naročito sv. Leonharda. Prema legendi je čudotvorna snaga sv. Kümmernisse sadržana u njenoj zvijezdama posutoj haljini. Na tu se okolnost nije svraćala dovoljna pažnja i čini mi se, da upravo u tom vjerovanju leži jedan dio one neobičnosti, koju je predstavljao, u haljinu odjeveni, raspeti Hrist. Neobičnost te haljine zadržala se u kultu sv. Kümmernisse, kao čudotvorno sredstvo.

Od kulta sv. Leonharda preuzeta je u kult sv. Kümmernisse zaštita kod teških porođaja i uopće zaštita nerotkinja. Odatle i zovu u Bavarskoj sv. Kümmernisse i »Weiberleonhard«. Najviše se zadržao kult sv. Kümmernisse u Bavarskoj.⁶ Höfler navodi 28 mjesta u Bavarskoj sa slikom sv. Kümmernisse. Čini se, da se njen kult održao naročito u mjestima u čijem je imenu sadržana riječ: helfen ili hilf. Misli se, da je to u vezi sa očnim bolestima, jer je navodno sv. Kümmernisse izliječila slijepog guslara, dobacivši mu svoju papuču.

IV.

Gotovo je redovna pojava, — često uz kalež, — na slikama sv. Kümmernisse guslač. Taj prikaz guslača vezan je uz predaju, da je već i »Volto Santo« spasio guslača od smrti, dobacivši mu papuču. Tu predaju susrećemo dalje i kod sv. Kümmernisse. I ova predaja ima nekoliko varijacija. U jednom slučaju radi se o ozdravljenju slijepog guslara, u drugom o lijepoj svirci guslara, koja budi iz smrti sveticu. Daljnji tok tih predaja se slijeva, kao i kod legende o samoj svetici. Papučom nagrađeni guslač osuđen je na smrt i svetica ga izbavlja na način, da mu dobaci i drugu papuču. Ovo spašavanje guslača je jedan od glavnih sastavnih dijelova legende i povod je kultu sv. Kümmernisse kao zaštitnice od briga, stradanja i nevolja.⁷ Prije se držalo, da samo ime Kümmernisse dolazi od Kummer, ali upravo u vezi s time, da je taj kult samo izmijenjeni, nadopunjeni i prošireni kult »Svetog Lica« iz Lucce drži Schnürer, da se

⁵ Marie Andree-Eysn: Volkskundliches aus dem bayrisch-österreichischen Alpengebiet, Braunschweig 1910.

⁶ Kako se je kult sv. Kümmernisse udomačio u alpskim krajevima svjedoči i činjenica, da među alpskim biljem nalazimo i bilinu Kümmernisse (Silene pumilio). (Hovorka-Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin I. Stuttgart 1908.)

⁷ U jednom falačkom rukopisu se sv. Kümmernisse direktno označuje kao zaštitnica sviju, koji su u brigama i nevoljama: »Und wer sy anruefft in Kümmernisse und Anfechtung, dem kam sy zue Hilff in seinen Nöthen und haist mit Namen Kymini und wirt gennant sant Kümmernisse und liegt in Holland in ainer Kyrchen gennant Stenberg«. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. VII. 1883. — U ovom rukopisu nalazimo označeno mjesto Stenberg u Holandiji, što bi se podudaralo sa shvaćanjem o unašanju kulta sv. Kümmernisse iz Holandije, što smo spomenuli. Međutim ta tvrdnja kroničara nema stvarno istorijske vrijednosti, jer je cio kult sv. Kümmernisse osnovan na legendi.

ovdje, uslijed nepoznavanja latinskog jezika kod Nijemaca, radi o izmjeni prvobitnog latinskog naziva Sanctus Dominus u Sanctus Kumernus, koji natpis nalazimo na jednom raspelu u Rankweilu u Tirolu.⁸

V.

Iz alpskih krajeva proširio se kult sv. Kummernisse i na jugo-istok, u naše krajeve. U Sloveniji ima više starijih crkava, iz XVII. stoljeća, sa slikama sv. Kummernisse. Kod nas u Hrvatskoj je do sada poznata samo jedna slika i nije vjerovatno, da bi se još koja našla, tim manje, što su starije, manje crkvice, porušene a jedino u njima bi se dala naći takva slika. Novije crkve nemaju tih slika, što je i razumljivo ako se uvaži, da je kult sv. Kummernisse već davno prešao preko svog zenita a gdje se sačuvao, sačuvao se samo još na selu. U alpskim crkvama se još i danas nalazi, kao i na slikama (Hinterglasmalereien), koje se redovno vješaju iznad postelje žene.

Kod nas se slika sv. Kummernisse nalazi u kapeli sv. Barbare u Velikoj Mlaki, nedaleko Zagreba. Sama kapela, rijedak i vanredan lijep primjer drvene crkvene gradnje, sagrađena je vjerovatno u današnjoj formi u prvoj polovici XVII. stoljeća. Današnje slikarije, izvedene na drvenim zidovima načinjene su oko godine 1759. za vrijeme župnikovanja Mateja Basarovića.

VI.

U prilogu donosim trobojni tisk slika sv. Kummernise iz ove kapelice, koja je izrađena prema odličnoj kopiji slikarice Zdenke Sertić. Slika je visoka 124 cm a široka 88 cm, prilično je trošna i trebaće joj posvetiti punu pažnju, da ne propadne ili da ne bi bila prebojadisana.

Slika je izrađena na drvetu, u tempera-bojama. Neke oštećene plohe restaurirane su oko 1912. godine. Naročitih, specijalnih odlika nema na slici i gotovo je vijerna kopija alpskih uzora. Ipak treba naglasiti, da je nepoznatom slikaru uspjelo da dadne harmoničnu izradu svete i obzirom na forme kao i na boje. Neki detalji slike su vrlo dobro izrađeni, kao glava sv. Kummernisse i guslač. Posebna je osobina slike, da je slikar prikazao i njenog zavještača župnika Mateju Basarovića, koji kleči vis-à-vis guslaču, tradicionalnom atributu sv. Kummernisse.

O porijeklu te slike potpuno zadovoljavaju podaci Janka Barléa,⁹ koga zapada i zasluga, da je prvi kod nas svratio pažnju na ovu rijetkost. Prema Barléu, dao je tu sliku po zagovoru (ex voto kako piše na podnožju križa) napraviti župnik Matej Basarović, koji je kao petrinjski kapelan bio u Austriji i na tome putovanju vjerovatno vidio sliku i upoznao se sa legendom. Sliku je po svojoj prilici izradio neki doseljeni Nijemac, svakako iz alpskih krajeva, gdje je i sam vidio i upoznao dosta tih slika.

⁸ Da su u kultu sv. Kummernisse sačuvana sjećanja na Hrista, svjedoči i natpis na jednoj njenoj slici na mostu u Saalfeldu, koji glasi: Salvator mundi. I Karl Atz (Kunstgeschichte von Tirol und Vorarlberg 1909.) iznosi, da se u južnom Tirolu pod tim slikama razumije »odjeveni križ, slika spasitelja pognuta bolju i brigama.«

⁹ Janko Barlé: Povijest turopoljskih župa, Zagreb 1911. i Slika sv. Kummernisse u kapeli u Velikoj Mlaki, Zagreb 1909.

Tu pretpostavku pojačava još i slika Marije sa plaštem,¹⁰ koja je kod nas malo poznata i konačno cijeli stil samih slikarija, koji žive podsjeća na poseljačeni barok u alpskim zemljama.

Naročito su buketi cvijeća u kasetama stropa potpuno identični sa obljubljenim seljačkim »Stillebenima« iz alpskih krajeva, čija se dekorativna primjena diže u vrijeme prodiranja baroka.

VII.

Kulturno-istorijski je pojava sv. Kummernisse od velikog interesa. Pogotovo ako se njena pojava posmotri u perspektivi kulturnih zaostataka u seljačkoj umjetnosti. Danas je sv. Kummerniss u glavnom još zastupana na selu. Ona je, i ako često besvijesno, sastavni dio primitiviziranog svetačkog kulta seljaka, i utonula je u punoj mjeri u seljačko svetačko slikarstvo iz kulturne umjetnosti i to po svojoj prilici u vrijeme protureformacije, kada su, novim duhovnim manifestacijama, pojačane religijske zasade sela. Ovu pretpostavku dovoljno potvrđuje i činjenica, da se u najvećem broju slika nalazi kao popratni motiv barokni ukras. Barem je to slučaj kod prikazivanja sv. Kummernisse u seljačkom svetačkom slikarstvu, od kojeg je sačuvan velik broj prikaza.

Nije sv. Kummerniss jedini iz kulturne svetačke umjetnosti u seljačkom svetačkom umjetnost, presađeni kulturni objekt. Danas u seljačkom svetačkom slikarstvu nalazimo više tipičnih »poseljačenih« svetaca kao što je Rok, Jakov, Leonhard itd.

Mnogi svetački kultovi zadržali su se u seljaštvu, istina izmijenjeni i nadopunjeni, često i bez veze sa porijeklom, ali redovno duboko usađeni u duhovnu sferu seljaka, u kojoj su konzervirali elemente jednog shvaćanja, koje je u aktivnim istorijskim klasama izgubila svako značenje.

¹⁰ Da je slika sv. Kummernisse imala svoj uzor u alpskim slikama svjedoči i slika Marije sa plaštem, koja se nalazi u kapeli sv. Barbare. Pod imenom Marije sa plaštem (Madonna mit dem Schutzmantel) podrazumijevaju se slike Marije kao Mater misericordiae, koja pod svoj plašt uzima čovječanstvo, da ga zaštiti od svih opasnosti za tijelo i dušu. Motiv zaštite plašta je poznat kod svih naroda a naročito je razvijen kod Germana gdje je označivao postupak legitimacije i adopcije. Vjerovatno je, da Marija sa plaštem povlači svoje porijeklo iz tih germanskih tradicija. Motiv Mater misericordiae se naročito razvio u XIV. i XV. stoljeću kao simbolični znak zaštite protiv kuge. (Karl Künstle: Ikonographie der Heiligen, Freiburg im/B. 1926.)

R é s u m é. In der nächsten Umgebung Zagrebs, im Dorfe Velika Mlaka, befindet sich, — in gut erhaltenem Zustande, — eine Holzkapelle aus dem XVII. Jahrhundert, welche der hl. Barbara geweiht ist. Ausser mehreren älteren Heiligendarstellungen ist in dieser Kapelle von besonderem Interesse eine Wandmalerei der hl. Kummerniss, welche die bis jetzt einzig bekannte Darstellung dieser Heiligen in den kroatischen Gegenden ist. Das Bild ist noch ziemlich gut erhalten und ist von einem unbekanntem, voraussichtlich Tiroler Maler, um die Mitte des XVIII. Jahrhunderts gemalt. Nach der Aufschrift auf dem Bilde (»ex voto«) scheint es eine Weihegabe des damaligen Pfarrers Matija Basarović zu sein, den auch der Maler auf der rechten Seite des Bildes dargestellt hat.

Die Höhe des Bildes beträgt 124 cm und die Breite 88 cm.

Vom der Kummerniss-Legende ist dem Volke nichts bekannt, was auch verständlich ist, denn das Bild ist auch an und für sich nur eine importierte Darstellung, ohne dass der Kult selbst mit dem Volke organisch verwachsen gewesen wäre. Ausser des primitiven Porträts des Pfarrers Basarović, wird auch das Bild nichts anderes sein als eine Kopie der Bilder der hl. Kummerniss aus dem Alpenländer, wo mit denselben der Pfarrer Basarović auf einer Reise bekanntgeworden ist und sie dann auch von einem dortigen Dorfmaler in Velika Mlaka ausarbeiten liess.

